

UŞEYRE GAZVESİ

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 12, 27-28; İbn Hişâm, *es-Sîre*², II, 598-600; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 9-10; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 343-344; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 421; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 127; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), II, 15-18; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 435, 441; a.mlf., *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 266-267; Elşad Mahmudov, *Sebepe ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 68-69.

ELŞAD MAHMUDOV

ÜŞİ

(الأوشي)

Ebû Muhammed (Ebû'l-Hasen) Sirâcüddin Alî b. Osmân b. Muhammed b. Süleymân et-Teymî eş-Şehîdî el-Fergânî el-Üşî (ö. 575/1179)

el-Emâlî adlı akaid risâlesiyle tanınan Mâtürîdî kelâmcısı, Hanefî fakihî ve muhaddis.

Fergana vadisinde bugün Kırgızistan toprakları içinde bulunan Oş (Üş) şehrinde doğdu. Kendisine atıfta bulunduğu birçok yerden sadece birinde (*Keşfü'z-zunûn*, I, 526) lakabını Sirâceddin yerine Rûkneddin olarak kaydeden Kâtib Çelebi künyesini Ebû Muhammed (a.g.e., II, 1954), Serkîs ise Ebû'l-Hasan (*Mu'cem*, I, 499) olarak yazar. Kaynaklarda hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Üşî'nin yaşadığı dönemde bölge Selçuklular, Karahanlılar ve Karahıtaaylar arasındaki siyasî mücadelelere sahne oldu. Eserleri günümüze ulaşan ilk Hanefî tabakat müelliflerinden Kureşî ve İbn Kutluboğa, Üşî'nin sadece kısa isim zincirini kaydedip kelâmıla ilgili kasidesini anmakla yetinir. Onun "Şehîdî" nisbesini zikreden Zehebî, Nâsirüddin Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî'den ders aldığını ve Kadî Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed ez-Zâhidî el-Buhârî'ye icâzet verdiğini belirtir (*el-Müştebih*, I, 35; ayrıca bk. İbn Nâsirüddin, I, 285). Üşî *Nişâbü'l-ahbâr* adlı eserinin mukaddimesinde, kaynak olarak kullandığı eserlerin müelliflerine varan rivayet zincirlerini kaydederken ilk halkada hocalarını da andığı için kimlerden ders aldığı, dolayısıyla hangi ilim merkezlerine gittiği hususunda bilgi edinilebilmektedir (Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 190 vd.). Buna göre Buhara ve Semerkant yanında bölgedeki birçok şehri dolaşan Üşî, Zehebî'nin de belirttiği hocası Nâsirüddin es-Semerkindî'den başka muhtemelen dedesi olan Ebû Abdullah Nâsirüddin Muhammed b. Süleyman el-Üşî, Ebû'l-Mehâsin Zahirüddin Hasan b. Ali el-Merginâ-

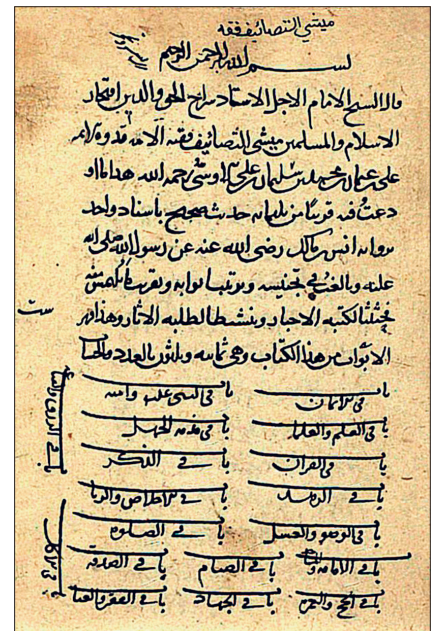
nî, Abdullah b. Ebû'l-Muzaffer en-Nesefî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ali b. Nasr en-Nesefî, Alâeddin el-Üsmendî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hüseyin el-Bistâmî, Ebû'l-Usr el-Pezdevî'nin oğlu İmâdüddin Hasan b. Ali el-Pezdevî ve Seyfeddin Muhammed b. Muhammed el-Bâharzî'den faydalandı. Bunlardan Nâsirüddin el-Üşî ile (Kureşî, III, 164-165) Zahirüddin el-Merginânî'nin (a.g.e., II, 74) *el-Hidâye* müellifi Burhâneddin el-Merginânî'ye de hocalık yapmaları Üşî'nin *el-Hidâye* müellifiyle ders arkadaşı olabileceğini düşündürmektedir. Zehebî, Üşî'nin talebeleri arasında Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî el-Attâbî'nin adını kaydeder.

el-Emâlî'yi şerheden Şerefeddin en-Necârî'nin Üşî'nin isim zincirinde "kadî" unvanına yer vermesinden onun kadılık yaptığı (Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 142-143; *DÜİFD*, sy. 23 [2006], s. 69), kaynaklarda kendisine atfedilen şeyh, imam, al-lâme, muhakkik gibi sıfatlardan döneminde tanınmış bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Fıkıh ve hadise dair eserler vermekle birlikte daha çok kelâmıla ilgili kasidesiyle şöhret bulmuş, bu alandaki literatürde iz bırakmıştır. Üşî'nin şiirle uğraştığı da belirtilmektedir, ancak bu alanda günümüze ulaşan bir eserine rastlanmamıştır. Fakat *el-Emâlî*'si şiirdeki ustalığını göstermektedir. Kâtib Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da bir yerde (II, 1954) Üşî'nin 569'da (1173) hayatta olduğunu, iki yerde de (II, 1224, 1350) *el-Fetâva's-Sirâciyye* ve *el-Emâlî* adlı eserini bu tarihte kaleme aldığını kaydederken diğer bir yerde anılan tarihte vefat ettiğini (II, 1200), bir başka yerde ise (II, 1350) ölüm yılını 575 (1179) yılı diye zikretmektedir. Bağdatlı İsmâil Paşa da Üşî'nin 575 yılında vebadan öldüğünü söyler (*Hediyetü'l-ârifin*, I, 700).

Eserleri. 1. *el-Emâlî**. Mâtürîdî akaidine dair bir risâle olup *el-Kaşîdetü'l-lâmiyye* ve *Bed'ü'l-emâlî* ismiyle anılır. Manzum olması, veziz bir üslûpla kaleme alınması öğrenme ve öğretme kolaylığı sağlamış, kısa sürede medreselerde rağbet gören bir metin haline gelmiştir. Üzerine çok sayıda şerh yazılarak çeşitli dillere tercüme edilen *el-Emâlî* birçok defa basılmıştır (nşr. ve Lat. trc., P. V. Bohlen, Regensburg 1825; İstanbul 1266; Kahire 1273; Bombay 1274; Cava 1318; nşr. Mevlî Nezîr Ahmed Han, Delhi 1317, Urduca tercümesiyle birlikte). 2. *Gurerü'l-ahbâr* ve *dürerü'l-eş'âr*. Zamanımıza ulaşmayan eserde günlük hayatı ilgilendiren konulara dair hadislerle öğüt ve hikmete dair şiirler derlenmiştir. Müellif daha son-

ra bu eserden seçtiği 1000 sahih hadisle *Nişâbü'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr* adlı eserini meydana getirmiştir. Her birinde on hadisin yer aldığı 100 bölüm (bab) halinde düzenlenen *Nişâbü'l-ahbâr*'ın günümüze altmış kadar nüshası intikal etmiştir (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 74/1, Lâleli, nr. 1509, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 187, 264; İÜ Ktp., AY, nr. 6226). Hadislerin senedlerini hazfeden Üşî faydalandığı on beş kaynağı çeşitli rumuzlarla göstermiştir. Mehmet Sait Toprak doktora tezinin ikinci kısmında bu eseri neşre hazırlamıştır (bk. bibl.). 3. *Müsnedü Enes b. Mâlik* (Cüz² *fi rivâyeti Enes b. Mâlik 'an Resûlillâh bi-isnâdin vâhid*). Üşî bu eserde Enes b. Mâlik'ten gelen, hocası Nâsirüddin el-Üşî'den naklettiği yaklaşık 300 kadar hadis otuz sekiz bab altında düzenlemiştir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 787). 4. *el-Fetâva's-Sirâciyye* (Kalküta 1243; I-IV, Leknev 1293-1295, kenarında *Fetâvâ Kâdîhân* olarak). Hanefî fakihlerinden Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânî *Münyetü'l-müftî* adlı eserinde bu kitabın tertibini esas almış, özellikle başka kaynaklarda bulunmayan birçok meseleyi ondan nakletmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1887). 5. *Muhtelifü'r-rivâye*. Necmeddin en-Nesefî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye fi'l-hilâf* adlı eserine

Üşî'nin *Müsnedü Enes b. Mâlik* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 787)

Üşî'nin *Ğurerü'l-ahbâr ve dürerü'l-es'âr* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1509)

yazılan bir şerhtir (a.g.e., II, 1868). Kaynaklarda Üşî'ye *Şevâkıbü'l-ahbâr* (a.g.e., I, 526) ve *Nürü's-sırâc* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 765) adlı kitaplar da nisbet edilmektedir. İsmâil Paşa'nın ona ait eserler arasında zikrettiği *Yevâkitü'l-ahbâr* (*Hediyyetü'l-ârifin*, I, 700), Üşî'nin *Nişâbü'l-ahbâr*'ının kaynaklarından olup Ahmed b. Abdullah es-Serahsî'ye aittir (Toprak, *DÜİFD*, sy. 23 [2006], s. 83).

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *el-Müştebih*, I, 35; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 74, 583; III, 164-165; IV, 143; İbn Nâsirüddin, *Tavzihu'l-Müştebih* (nşr. M. Naîm el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, I, 284-285; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 212; *Keşfü'z-zunûn*, I, 526; II, 1200, 1224, 1349-1350, 1868, 1887, 1954; Serkis, *Mu'cem*, I, 499-500; Brockelmann, *GAL*, I, 552; *Suppl.*, I, 764-765; a.mlf., "Üşî", *İA*, XIII, 75; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 700; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 148; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), IV, 310; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebüzabî 1425/2004, I, 439; III, 1899; Mehmet Sait Toprak, *Hadiste Derlemeçilik Devrinin Başlaması ve Üşî'nin Nişâb el-Ahbâr*'ı (doktora tezi, 2005), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Ali b. Osman Sirâceddin el-Üşî ve Hadis İlmine Katkıları", *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkılarını Sempozyumu, Bildiriler*, Isparta 2007, s. 263-282; a.mlf., "Ali b. Osman Sirâceddin el-Üşî: Hayatı ve Eserleri", *DÜİFD*, sy. 23 (2006), s. 65-86; Şerefeddin Yalıtıkaya, "Türk Kelâmcıları", *DİFM*, sy. 23 (1932), s. 4-5; Kemal Edib Kürkçüoğlu, "Lâmiyye-i Kelâmiyye", *ACİİFD*, III/1-2 (1954), s. 1-21; Muhit Mert, "Oşlu Din Âlimi Ali b. Osman ve Bed'ü'l-emâli Adlı Eseri Bağlamında İtikadî Görüşleri", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/7-8, Çorum 2005, s. 7-32; Cemil Fâik es-Sâdıki, "Kitâbü Nişâbü'l-ahbâr

li-tezkireti'l-ahyâr", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, III/1, İstanbul 2005, s. 153-158; a.mlf., "el-Üşî", *Mv.AU*, II, 563-571; W. Barthold, "Fergana", *İA*, IV, 559-561; W. Madelung, "al-Üşî", *EP* (Ing.), X, 916; Sayyâra Mahinfar, "Fargâni", *EI*, IX, 256-257.

MEHMET SAİT TOPRAK

UŞŞAK (عشاق)

Türk müzikisinde bir makam.

Dügâh perdesinde karar eden, çıkıcı seyir özelliğine sahip basit makamlardan biridir. Tarih içerisinde çok kullanılmış temel makamlardan biri olan uşşak makamının dizisi, dügâh perdesindeki bir uşşak dörtlüsüne nevâ perdesinde bir büselik beşlisinin eklenmesiyle meydana gelmiştir:

Güçlüsü nevâ perdesi olan makamın yarım kararı bu perdede büselik çeşnisiyle yapılır. Diziyi oluşturan seslerin pestten tize doğru isimleri dügâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdâniye ve muhayyerdir. Donanımında sadece si için koma bemolü yer alır, makamın yedeni rast perdesidir. Uşşak makamı asma kararlar bakımından zengindir, bu asma kararlar arasında en önemli perde ise segâh perdesidir. Bu perdede segâh ve ferahnâk çeşnileriyle asma kararlar yapılır:

Ancak segâhta segâh çeşnisiyle asma karar yapabilmek için hüseyinî perdesine bir koma bemolü getirmek gerekir.

Uşşak makamında segâh perdesinin ayrı bir özelliği vardır; bu da asma karar sırasında değil inici seyirde bu perdenin 1-2 koma daha pest basılması gerekliliğidir. Ancak Türk müzikisinde böyle bir değiştirme işareti (bemol) bulunmadığından nota yazımında bu perde yine koma bemolü ile gösterilir, fakat inici seyirlerde daha pest basılır. Bu özellik, uşşak çeşnisi veya makamının hangi perdede olursa olsun yer aldığı bütün makamlarda kendini belli eder. Segâh perdesinin böylece pest ba-

sılması ile dügâh ve segâh arasında 6-7 komalık bir aralık kalır ki buna "eksik büyük mücenneb aralığı" denir. Makamın diğer asma kararlarına gelince, uşşak ve rast çeşnileri arasında bir "tanini" aralığının mevcudiyeti bilinmektedir. Uşşak makamı seyri sırasında rast perdesine düşülürse burada da zaman zaman rast çeşnili asma kararlar yapılır:

Asıl olarak pest taraftan yegâh perdesinde bir rast beşlisi alıp genişleyen makamda yegâh perdesine düşülürse bu perdede de rastlı bir asma karar yapılır:

Uşşak dinî ve coşkulu duygular uyandıran ağır başlı bir makamdır. Bu sebeple temelde pest taraftan, durak perdesi altından yegâh perdesinde bir rast beşlisi olarak genişler:

Her zaman pest taraftan genişleyen ve tiz durak üzerinde hemen hiç dolışmayan uşşak makamında bazan nağmeler tiz durak muhayyer perdesini aşabilir; ancak böyle bir durumda dahi muhayyer perdesinde kalınmaz. Bu takdirde hangi seslerin kullanılabileceğini teorik de olsa tesbit etmek gerekir. Tiz taraftaki bu genişleme iki şekilde olabilir: 1. Yerindeki uşşak dörtlüsü tiz durak muhayyer perdesi üzerine simetrik biçimde göçürülebilir:

2. Güçlü nevâ perdesi üzerindeki büselik beşlisine muhayyer perdesi üzerine bir kürdî dörtlüsü eklenebilir. Bu genişleme ile nevâ perdesinde bir büselik dizisi meydana gelir: